

TÜRK HAMAM KÜLTÜRÜNDE PEŞTAMALIN YERİ VE TEKNİK ÖZELLİKLERİNİN GÜNÜMÜZ ŞARTLARINA UYARLANMASI*

*Banu YILMAZ*¹

Özet

Anadolu kültüründen dünyaya yayılan peştamal, geleneksel olarak hamamlarda örtünmek amacıyla kullanılan dikdörtgen biçiminde dokuma kumaş olarak bilinir. Peştamal sadece hamama ya da saunaya girmek için değil havlu yerine kurulanmak amaçlı da kullanılmaktadır. Havlu kumaşa göre daha ince dolayısıyla daha hafif olması ve daha hızlı kuruyabilmesi sebebiyle amaca uygunluk açısından daha üstün özelliklere sahiptir. Hızlı kuruması antibakteriyel özelliğini gündeme getirir. Hatta doğru materyal kullanımı ile su absorblama kabiliyeti havludan daha iyidir denebilir. Bugüne kadar peştamal üzerine yapılan çalışmalar peştamalin kullanımını arttırmak adına bir dereceye kadar amacına ulaşmış fakat peştamal da diğer kültürümüzü yansıtan tekstil malzemeleri gibi otantik süs tekstili kimliğinden tam olarak sıyrılamamıştır. Çalışmada zengin kültürümüzün bir parçası olan peştemali günümüze taşımak, şekil olarak albenisini arttırmak ve kullanım performansını günümüz şartlarındaki hammadde ve teknolojilerle geliştirmek amacıyla incelemeler yapılmış ve teknik yapısına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Geleneksel Kumaşlar, Türk Hamamı, Peştamal, Lif, Su Absorblama*

Abstract

Loincloth, spread out to the world from Anatolian culture, known as rectangular woven fabric used to veil traditionally the baths. Loincloth not only used for enter the sauna or bath but it also used for drying instead of towel. It is thinner so lighter than the towel. Now that loincloth can dry more quickly, it has got the superior features in terms of fitness for purpose. Quick drying raises antibacterial property. Even with the use of the correct material, its ability to absorb water better than towel. To date, studies about loincloth partially increased the use of it. Loincloth doesn't exactly get rid of the identity of authentic ornamental textiles as other textile materials reflecting the culture. In this study, investigations were carried out in order to improve performance of loincloth with raw materials and technologies of today's conditions, improve its attractiveness and move to present to loincloth is part of the rich culture. Recommendations were made to its technical structure.

Key Words; *Traditional Fabrics, Turkish Bath, Loincloth, Fiber, Water Absorbing*

*Bu makale 15-18 Kasım 2012 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen I. Uluslararası Yöresel Ürünler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹Banu Yılmaz, Öğretim Görevlisi, Şebinkarahisar Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Giresun Üniversitesi, Şebinkarahisar, Giresun, Türkiye, banu.yilmaz@giresun.edu.tr ; banuyilmaz38@gmail.com

GİRİŞ

Giyimin insan ilişkileri ile başlamış ve toplumun en önemli gereksinimlerinden biri olmuştur. İnsanlar önceleri yalnızca doğanın olumsuz şartlarından korunmak amacıyla giyinmiş, daha sonraları toplumun gelişimine göre değişim göstermişlerdir (Berk, 2006: 1-2). Zamanın getirdiği yeniliklere ve bunlara paralel oluşan farklı zorluklara göre insanlar giyinmek için kullandıkları kıyafetleri başkalaştırma ihtiyacı duymuşlardır. Örneğin elektriğin icadı ile elektrik akımını geçirmeyip izole eden eldivenler ya da yağmurdan korunmak için su itici lifleri sıkı dokumalarla kumaş haline getirip şemsiyenin icadı, zorunluluk karşısındaki bir oluşumu açıklamaktadır. Böylece peştamal da yeni bir oluşumun sonucu olarak ortaya çıkmıştır diyebiliriz.

Yıkanmak ve temizlenmek önceleri Anadolu'da insanların kendi imkanları ile kişisel olarak gerçekleştirdikleri bir eylemdi. Sonra topraklarda Jeotermal sıcak suya rastlanması sonucu bu nimetten halkın ekonomik bir şekilde yararlanabilmesi için bu eylem umumi alanlara taşınarak "Hamam" ismini almıştır. Hamamların kullanımı büyük bir hızla hayata girmiş ve İslamiyetin getirilmesi doğrultusunda Anadolu insanı umumi olan bu alanlarda örtünme ihtiyacı duymuştur. Sonuç olarak hamamlarda örtünmek amaçlı kullanılan peştamal bu şekilde hayat bulmuştur.

Çalışmada incelenen Peştamal türü esas alınarak yöresel birkaç peştamal incelenmiş ve literatür bilgileri ile desteklenerek anlatılmıştır. İkinci bölümde peştamalın doğuşu ve ilk kullanımına yönelik sanatsal ve resmi kayıtlara dayalı belgelere yer verilmiştir. Üçüncü Kısımda örnek olarak incelenen peştamalların teknik ve fiziksel yapılarından bahsedilmiş ve yeni teknolojiler ile hammaddeler kullanarak peştamalın günümüzde kullanımını arttırıcı teknik özellikleri anlatılmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırma sırasında Anadolu'da kullanılan yöresel tekstiller ile ilgili yazılı ve görsel kaynakların ve konu ile ilgili çalışmaların yetersizliği bilgi toplama sürecini zorlaştırmıştır. Bu eksikliğin değerlerimiz kaybolmadan giderilmesini diliyorum.

PEŞTAMALIN TARİHİ

Toplumlar için kültürel yapının en temel görsel yansımalarından biri olan giysiler bu toprakların zengin ve çok yönlü mirasından günümüze taşınan yaşayan yapı taşlarıdır. Türk Hamam'ı olarak dünyaya ün salmış bir kültürün vazgeçilmez tamamlayıcılarından biri olan Peştamalin ilk üretiminin yapıldığı topraklar kesin olarak bilinmemekle birlikte Anadolu topraklarının farklı bölgelerinde farklı teknikler ile dokunduğuna dair bilgiler mevcuttur. İstanbul'da bulunan Topkapı sarayında sıklıkla kullanıldığı görülen peştamalin üretimi ile ünlenen yöreler arasında Denizli (Buldan), Bursa, Doğu Karadeniz Şehirleri ve İstanbul gelmektedir.

13.yy da Anadolu'dan Doğu Avrupa'ya ihracatının yapıldığı resmi evraklarca belgelenen peştamal (Sahillioğlu, 1968: 61-66) sıradan bir dokuma parçası olmanın ötesinde sosyal hayatın her alanında yer alan bir simgeydi. Şimdi bilinen ve çok kullanılan hamam peştamalinin dışında kadınlarımızın giyim amacıyla kullandığı; rengi, deseni ve büyüklüğü bölgeden bölgeye hatta ilçeden ilçeye değişen yöresel peştamallarımız da vardır. Türklerin Anadolu'ya girişinden II. Meşrutiyete kadar olan sürede yurdumuzda Ahilik geleneği ve lonca sistemi yürürlükte kalmıştır. Mesleğini nasıl yaptığı, aile hayatı ve komşuluk ilişkileri gözetim altında tutulan kalfa adayı günü geldiğinde sınavdan geçiriliyor ve kalfa olmayı hak etmişse pirlerin ve meslek ustalarının huzurunda peştamal kuşanıyordu. Her meslek grubunu farklı renk ve desende peştamalı iş önlüğü gibi beline dolayarak çalışıyordu (İnalcık, 2008: 283-284).

Timur ile Nasrettin Hoca arasında geçen bir diyalogda da peştamaldan bahsedilir; Timur ve Nasrettin Hoca hamamda istirahat etmektedir. Bir ara Timur göbek taşının üzerine çıkarak kibirli bir şekilde Nasrettin Hoca'nın kendisine değer biçmesini ister. Hoca Timur'a yukarıdan aşağıya bakar ve "elli akçe" cevabını verir. Timur "Sen ne diyorsun? Benim üzerimdeki peştamal elli akçe eder" deyince Hoca, "Bende o parayı peştamala vermiştim" der. (Kılınç, 2008)

Peştamalların ipekten yapılanlarına tarihi belgelerde Futa denilmektedir. Hamamda yıkandıktan sonra kurulanmak için kullanılan Futa edebi kayıtlarda şu şekilde yer alır;

"Bilündeki şu siyah fûta seçdi endâmuñ, Çalındı şan meheke sim-i nukre -i hâmuñ"
(Nev'î, G. 256/1, 17.yy)

(Siyah futa içindeki sevgili, mihenk taşına çalınan, işlenmemiş gümüşe benzer.)
(Arseven, 1957: s.693)

Türe, Türk hamamları ile ilgili yaptığı bir çalışmada Roma, Bizans, Danişmentli, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yapılmış hamamlarla ilgili kaynaklar tespit etmiştir. Türklerin 11. yüzyıl sonlarında geldikleri bu coğrafyada kısa sürede hamam kültürünü benimseyip çok sayıda hamam yaptıkları tarihi kaynaklarda yer almaktadır. Hamam kavramı ile Türkler öyle bütünleşmişlerdir ki dünya literatürüne "Türk Hamamı" terimini yerleştirmişlerdir. İslamiyet'in temizliğe özel bir anlam atfetmesi, en temel ibadetlerinden biri olan namazla birlikte bedensel temizliğin zorunlu olması hamamın Türk kültürüne girişini kolaylaştırmıştır (Türe, 2012). Ayrıca Batılı ressam Jean-jacques-Francois Le Barbier tarafından 1785 yılında yapılan sanatsal bir resimde Türk Hamamı konu alınmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Jean-jacques-Francois Le Barbier: A Female Turkish Bath or Hammam (1785)
(<http://hamamsefasi.wordpress.com>, 2012)

Hamamlar, temizliğin yanında doğum, evlilik, sünnet gibi sosyal eylemlere de mekân teşkil ederek hem toplumsal bir ihtiyaca cevap vermiş hem de toplumsal ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol üstlenmiştir (Kaplan,2010:131-155).

MATERYAL VE METOT

Peştamalı Geçmişten Günümüze Yansıyan Kullanımı ve Teknik Yapısı

Türk giyim tarihinde iki tür peştamal kullanımı söz konusudur. Tarlada, bahçede, evde, pazarda önlük olarak kullanılan peştamallar genellikle çizgili, desenli, pamuklu ve ipekli dokumalardır. Bunlar Karadeniz bölgesinde; İnebolu - Akçaabat arasında kırmızı beyaz, Sürmene'de kırmızı-siyah, Rize'de kavuniçi-siyah peştamallar giyilmektedir (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Peştamal>) (Şekil 2.a). Fakat Anadolu peştamalıının esas kullanım amacı ve çalışmada da incelenen türü hamam peştamalıdır (Şekil 2.b.). Bu amaçla kullanılan peştamalı erkekler belden aşağı, kadınlar koltuk altlarından itibaren örtünmek amaçlı kullanılmaktadırlar.

Hamam peştamalıının da farklı kullanım amaçları vardır. Bunlardan biri hamamda yıkanırken veya dinlenirken örtünme, diğeri de kurulanmaktır. Yıkanırken kullanılan peştamala *su peştamalı*, yıkanma işlemi bitip ıslak olanın çıkartılmasından sonra örtünmeye devam etmek için kuşanılana *çıkma* adı verilir (Şekil 3). Kurulanma amaçlı kullanılan ise sadece *peştamal* olarak isimlendirilir. Su peştamalı genellikle eni 80-100 cm boyu 170-190 cm olan saçaksız bezayağı dokuma ile üretilmiş su emicilik özelliği düşük olan pamuklu bir kumaştan yapılıdır. Rengi düz beyaz ya da beyaz, sarı, mavi, kırmızı ve siyah renklerin kombinasyonu kullanılarak çizgili veya ekose desenlerle dokunmuş olabilir. Uçları dikişli veya kesik olabilir, saçağı yoktur.

Şekil 2. a)Giyim eşyası olarak kullanılan peştamal (vanhabertv.com/yasmak-ve-pestamal-tarih-oldu, 2012), b)Hamam peştamalı (turksanatlari.com, 2010).

Çıkma peştamalı genellikle su peştamalı ile aynı özelliklere sahip olmakla beraber, ayırıcı özelliği saçaklı olmasıdır. (İnalçık, 2008: 283-284) Bu iki cins hamam kültürümüzle beraber yaşamışsa da kurulatoryıcı özellikte olan peştamal, tüylü havluların (tufting) yaygın olarak kullanılması sebebiyle 90'lı yılların başlarında ve günümüzde azalan bir şekilde talep düşüklüğü yaşamıştır.

Şekil 3. Püskülsüz Su Peştamalı (çıkma), Püsküllü Peştamal (retailnews.com.tr, 2012)

Taşınması, yıkanması ve yıkandıktan sonra kurutulması tüylü havlulara göre daha pratik olan peştamallar doğru iplik numarası, doğru sıklık ve doğru dokuma tipi kullanıldığı zaman su emicilik yönünden tüylü havlulardan daha üstün denebilir. Kullanılan ipliğin terbiyesi, uygulanan boya, atık madde ve ürünün yıkanması için kullanılan, deterjan, su ve elektrik de göz önüne alınırsa ne kadar çevreci olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Peştamalların Yapımında Kullanılan Lifler

İklim şartlarıyla şekillenen hammadde kaynakları sebebiyle keten, yün, ipek ve pamuk lifleri Anadolu'da geleneksel giyimde en çok kullanılan malzemeler olmuştur. Peştamallarda da birçok faydalı özellikleri nedeniyle bitkisel lifler tercih edilmiştir (Şekil 3). Su Peştamalı ve Çıkma, yıkanma esnasında yani su ile temas halinde iken kullanılacağı için su emicilik özelliğinin fazla olması aranmaz. Bu nedenle su emiciliği fazla olan pamuk, ipek, keten, kenevir, jüt ve bambu gibi doğal liflerin %100 kullanımı yerine daha ekonomik, su emiciliği daha az olan yapay liflerle (Poliester, Poliamid vs.) karışım şeklinde üretilebilirler. Fakat kurulanma amaçlı kullanılan peştamallarda su emiciliği en yüksek olan liflerin kullanılması amaca uygunluk açısından önem

taşımaktadır. Günümüzde havlularda ve bornozlarda sıklıkla kullanılan ve pamuğa göre su emicilik özelliği daha yüksek, tuşesi daha yumuşak olan bambu lifi, tekstilin bu alanında görmeye alışık olduğumuz pamuğun koltuğunu sallamaya başlamıştır. Hatta Bambu lifi kullanan birçok Türk firması büyük başarı sağlamış ve yurt dışında havlu, bornoz ve peştamal alanında söz sahibi olmuştur.

Şekil 4. a) Pamuk bitkisi ve lifi, b) Keten lifi, c) Bambu lifi (tekstilmuhendisi.net)

Pamuk Lifinin Karakteristiği

Pamuk lifinin mukavemeti orta düzeydedir. Fakat önemli olan ıslandığında mukavemetinin %30 oranında artmasıdır ki bu tüm selülozik esaslı doğal lifler (keten, kenevir, bambu vs.) arasında en yüksek orandır. Hamamda su ile iç içe kullanılacak olan bir lif için bu özellik çok iyidir. Elastikiyeti orta seviyede (%8) olduğu için çabuk kırışır ve yüksek ısıda ütölme gerektirir. Fakat bu hamam tekstili alanında bir dezavantaj yaratmaz. Pamuk lifleri maksimum %20-25 oranında nem çekebilirler. Hidrofilliği ipek ve yünden daha azdır ancak nem çekme hızı en yüksek liflerdendir. Yabancı madde miktarı sıfıra yakın derecede uzaklaştırılan pamuk liflerine “Hidrofil Pamuk” denir ki günümüzde kurulanma amaçlı kullanılan peştamallarda bu tür pamuk lifi tercih eden firmalar oldukça başarı sağlamıştır. (Yılmaz, 2010: 52-61)

Keten Lifinin Karakteristiği

Keten lifi de tıpkı pamuk gibi çok eski bir tarihe sahiptir. Ketenin tekstilde kullanımını Eski Mısır’daki ve İsviçre’deki kalıntılardan anlaşıldığına göre binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Mukavemeti pamuktan daha yüksektir ve ıslandığında mukavemeti artar. Elastikiyeti pamuk ve bambu lifinden daha düşüktür. Ketenin iç yapısında diğer bitkisel liflerde olduğu gibi yüksek oranda selüloz vardır. Fakat bunun

yanı sıra keten lifinin karakteristiğini sağlayan Linyin maddesi de yer alır. Bu madde nedeniyle lif kir tutmayan bir yapıya sahiptir. (Yılmaz, 2010: 64-72)

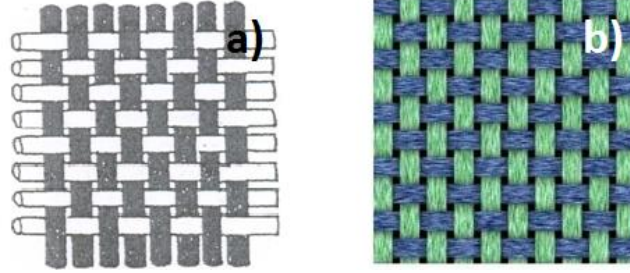
Bambu Lifinin Karakteristiği

Bambu tropik bölgelerde yetişen bir bitkidir. Selüloz oranının yüksek olması ve ayrıca lif özelliklerinin giysi konforunu artırıcı etki göstermesi, özellikle son yıllarda bu lifin popülaritesini artırmıştır. Bambu bitkisinin en ilginç özelliği "Bambu Kun" olarak adlandırılan ve antibakteriyel özellik gösteren doğal bir madde içermesidir. İslatıldığında pamuk kadar su çekebilir. Bambu lifinin ikinci en önemli özelliği doğal kanallı yapısıdır. Lif içindeki bu kanallar su moleküllerini kısa sürede absorbe edip sonrasında kendi kendine buharlaşmasını sağlar. Bu nedenle bambu liflerine "nefes alan lifler" denilebilir. Fiziksel özelliklerinin analiz edilmesiyle yüksek mukavemet ve ıslatıldığında mukavemet artışı, düşük elastikiyet ve oldukça hafif bir yapıya sahip oldukları bulunmuştur (Karahana ve diğerleri, 2006: 236-240). Tüm bu özellikleri bambu lifini su ile temas halinde kullanılan tekstil lifleri arasında ön sıraya taşımış ve yurt dışına ihraç edilen Peştamal ve Havlularda kullanımı giderek artmıştır.

Peştamal Yapımında Kullanılan Doku Türü ve Üretim Özellikleri

Dokuma kumaşlar gerek mukavemetleri, gerek rijit yapıları ve gerekse üstün yüzey özellikleri sebebiyle geniş kullanım alanına sahiptir. Dokuma kumaşlar, çözümlü ve atkı olarak isimlendirilen, birbirini dik açı ile kesen, alttan ve üstten geçişlerle bağlantı oluşturan iki ayrı iplik setinden oluşmaktadır. Bu iki ayrı iplik setinin birbirinin altından ve üstünden geçiş şekilleri dokuma kumaşlarda desen yani dokuma tipini oluşturur. Temelde Bezayağı, Dimi ve Saten olmak üzere üç desen mevcuttur ve çalışmada incelenen peştamallık kumaşlarda bezayağı dokusu kullanılmaktadır. Bezayağı deseni, dokuma kumaşın aslında icadını oluşturan halı, kilim ve tüm yöresel el dokuma bezlerinin temeli olan en eski doku türüdür. Bugün de hala en çok kullanılan en basit dokuma tipidir. Atkı ve Çözümlü iplikleri dönüşümlü olarak bir alttan bir üstten geçiş yaparlar (Şekil 4). Böylece iplikler maksimum temas halindedir ve en mukavemetli dokuma şekline olanak tanır. İplik kaymaları yaşanmadığı gibi kumaş kenarda

sökülme olayı neredeyse gözlenmez. Atkı ve Çözümlü ipliklerinin numarası ve sıklığı eşit ise kumaş yüzeyi taneli bir görüntü alır.

Şekil 5. a) Dokuma Kumaşın Şematik ve b) Gerçek Görünümü (Anonim)

Tüm bu özellikleri sebebiyle Bezayağı deseni hamam tekstili için oldukça uygundur. Hamam içinde kullanılan su peştamalı ve çıkmada kumaş sıklığı düşük tutulursa iplik kesişim yerlerinde bulunan gözenekler büyüyeceği için vücudun kumaş tarafından örtülen kısımlarında da suyun tene nüfusu artacaktır. Öte yandan kurulanma amaçlı kullanılan Peştamalda sıklık yüksek tutulursa kumaşın hacim ve gramajı artacağı için bununla doğru orantılı olarak su çekme kapasitesi de artacaktır.

Peştamallık kumaşlar seri üretim dışında, el dokuma tezgahlarında dokunurlar. El dokuma tezgahları tarihin en eski kumaşlarına tanıklık etmiş ve kaliteli kumaşlar üretilmesine olanak sağlayan ilkel makinelerdir. İşlem uzun ve emek yoğundur fakat atkı ipliğinin kumaş kenarlarında kesilmeden ‘U’ dönüşü yapmasıyla oluşan orijinal kenar oluşur. Kesim yapılmadığı için kenar sökülmelerini önleyen kenarda sıklığın artırılması işlemine de gerek duyulmaz. Böylece diğer kenar türlerinde yaşanan sertlik hissi oluşmaz.

Şekil 6. a) El Dokuma Tezgahı b) Mekik c) Orijinal Kenar (http://www.fotokritik.com)

SONUÇ ve ÖNERİ

Coğrafyamızda yaşamış ve unutulmuş değerlerimizi bulup gün yüzüne çıkararak onları güncel hayatın şartlarıyla yorumlamak ve müşteri istekleriyle harmanlamak tekrar doğmalarına yardımcı olacaktır. Belirli bir özelliği göz önünde bulundurularak kullanılan tekstil malzemelerine Fonksiyonel Kumaşlar denmektedir ve Peştamalların da su ile buluşma noktalarında kullanılmasının tesadüf olmadığı bu çalışma ile kanıtlanmaya çalışılmıştır. Peştamalların yukarıda detaylı olarak anlatılan, incelik, hafiflik, çabuk kuruma ve antibakteriyel özelliği sebebiyle amaca uygunluk açısından muadillerine göre daha üstün olduğuna açıklık getirilmiştir. Tüm bu üstün özellikleri sayesinde çoğu durumda havlu yerine geçebilecek olan peştamalların günümüz modasına ayak uydurması amacıyla farklı renk ve desenlerde üretilmesi ve işlemlerle süslendirilerek albenisinin artırılması eski ihtişamlı günlerine geri dönmesi açısından işe yarayabilir çözümler arasındadır.

Günümüzde kullanımına yönelik hareketlenmeler başlamıştır. İnce dokusu, hafifliği ve şıklığı ile bilhassa bayanların ilgisini çeken peştamal artık sadece hamamlarda değil, insanların su ile buluştuğu her yerde kullanılmaktadır. Özellikle günümüzde plajlarda da görmeye başladığımız peştamal bu alanda yeni bir trendi başlatmıştır. Fakat bu denli fonksiyonel ve muadillerine kıyasla üstün özelliklere sahip bir kumaşın taklit edilerek dış ülkelerce üretilmesi beklenen bir durumdur. Günümüzde tekstil sektörünü tehdit eden en önemli unsurlardan olan Çin ve Hindistan gibi uzak doğu ülkelerinin Türkiye pazarına girmesiyle birlikte yaşanan kriz sektörde büyük yaralar açmıştır. Gerek iş gücünün gerekse kullanılan materyal ve metotların ucuz olması sebebiyle burada üretilen ürünler ilk aşamada tüketici açısından oldukça ekonomik bulunmuş ve yoğun ilgi görmüştür. Fakat sonrasında müşteriyi memnun etmeyen kullanım özellikleri nedeniyle bu ürünlere olan ilgi azalmıştır. Geleneksel bezlerin üretiminde kullanılan özel materyal ve metotlardan ödün vermeden bu durumun zorluğu bir nebze aşılabılır.

Geçmişin yorumunu ve teknolojinin olanaklarını birleştirerek, kültürümüze ait olan Peştamalı tekrar gündeme getirmek, popülaritesini arttırmak ve ne istediği bilen, kaliteliyi ucuza arayan müşteri isteklerini tatmin edebilmek için üniversite ve sanayi danışması yapılmadığıdır. Peştamalı yapısı ve yapımı detaylı bir şekilde irdelenen bu çalışmada tespit edilen tüm püf noktalar uygulamada da hayata geçirilirse, kültürel mirasımız olan peştamalı eski parlak günlerine geri döneceğini düşünüyorum.

KAYNAKÇA

Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 44, ERZURUM 2010, 131-155

Arseven, C. E., Sanat Ansiklopedisi, III. Fasikül, Cilt II, İstanbul 1957, s. 693.

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, 11 (1968), s.61-66

Berk, A., Seçilmiş Örneklerden Bulgaristan Ve Türk Geleneksel Giysi Yapılarının Ve

Hikâyeleri" 2 Düünden Bugüne Ömer Seyfettin Sempozyumu, 7-9 Mart 2007, Gönen

<http://hamamsefasi.wordpress.com>, 2012

<http://www.fotokritik.com>, 2012

İnalçık ,H., Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar, Türkiye İş Bankası Kültür

Kaplan, Y., Türk Hamam Kültürünün Divan Şiirine Yansımaları, A.Ü.Türkiyat

Karahan A., Öktem T., Seventekin N., Doğal Bambu Lifleri, Tekstil Ve Konfeksiyon
4/2006, s. 236-240

Kılınç, A., "Mizahta Rahatlama Kuramına Göre Ömer Seyfettin'in Halk Anlatı Kaynaklı

Kumaşlarının Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006

Le Barbier, J. F., A Female Turkish Bath or Hammam,

retailnews.com.tr, 2012

Sahillioğlu, H., "18.yy Ortalarında Sanayi Bölgelerimiz Ve Ticaret İmkanları",

Sarı, M., El-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat, Bahar Yayınları, İstanbul 1980, s. 346.

Teknik Ve Meslek Lisesi, TOKAT-2012

tekstilmuhendisi.net, 2012

turksanatlari.com, 2010

Türe, N., Temizliğin İbadete Dönüştüğü Mekanlar; Tokat Hamamları, Tokat Turhal Kız

vanhabertv.com/yasmak-ve-pestamal-tarih-oldu, 2012

wikipedia.org/wiki/Peştamal, 2012

Yayınları, 2008, s.283-284

Yılmaz, B., Materyal Teknolojisi Ders Notları, Şebinkarahisar Uygulamalı Bilimler

Yılmaz, B., Materyal Teknolojisi Ders Notları, Şebinkarahisar Uygulamalı Bilimler

Yüksekokulu, Giresun Üniversitesi, 2010, s. 52-61.

Yüksekokulu, Giresun Üniversitesi, 2010, s. 64-72.